

Sociological Study of the Role of Mourning Rituals of the Month of Muharram of Iranian Ethnic Groups (Azeri and Lor) on Social Security

Yasin Salimi

Student, Department of Cultural Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Email: salimi.yasen1354@gmail.com

Seyed Mohammad Saghafi

Associate Professor, Department of Islamic History and Civilization, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Email: sf.saghafi@gmail.com

Mohammad Homayoun Sepehr

Assistant professor, Department of Anthropology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Email: Mohamad.homaeonsepehr@gmail.com

Abstract

The mourning of the month of Muharram of the Azeri and Lor tribes has common features that have numerous sociological functions that can affect many social areas, including social security. Therefore, this research conducted a sociological study of the mourning rituals of month of Muharram of Iranian tribes with an approach to affecting social security. This research is qualitative and was conducted using the ethnographic method, and the required information was collected using documentary and observation methods, as well as interviews with informants, and their analysis was carried out. The findings show that the mourning rituals of the month of Muharram have socio-cultural, psychological, emotional, political, and artistic functions, and the correlation between the mourning rituals of the month of Muharram of Iranian ethnic groups (Azeri and Lor) with psychological security ($R = 0.412$), its correlation with financial security ($R = 0.309$), and its correlation with life security ($R = 0.389$), and the mourning rituals of the month of Muharram of Iranian ethnic groups (Azeri and Lor) with a correlation coefficient ($R = 0.371$) have a moderate and direct relationship with social security and explain and affect 13.7% of the changes in social security.

Keywords: Mourning Ritual, Azeri Ethnic Group, Lor Ethnic Group, Social Security

مطالعه جامعه‌شناختی نقش آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت اجتماعی

یاسین سلیمی

دانشجوی گروه جامعه‌شناسی فرهنگی واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
Email: salimi.yasen1354@gmail.com

سید محمد ثقفی

دانشیار گروه تاریخ و تمدن اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
Email: sf.saghafi@gmail.com

محمد همایون سپهر

استادیار گروه مردم‌شناسی واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
Email: Mohamad.homaeonsepehr@gmail.com

چکیده

عزاداری ماه محرم اقوام آذری و لر دارای ویژگی‌های مشترکی است که به لحاظ جامعه‌شناختی دارای کارکردهای متعددی بوده که این کارکردها بر بسیاری از حوزه‌های اجتماعی از جمله بر امنیت اجتماعی می‌تواند تأثیرگذار باشد؛ بنابراین در این پژوهش به مطالعه جامعه‌شناختی نقش آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت اجتماعی پرداخته شد. این تحقیق از نوع آمیخته (اسنادی-کمی) بوده و در بخش کمی از روش تحقیق پیمایشی و در بخش اسنادی از روش کتابخانه‌ای استفاده گردیده است. اطلاعات موردنیاز با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته از تعداد 384 نفر از شرکت‌کنندگان در مراسم‌های عزاداری دو قوم لر و آذری به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و اسناد و مدارک دست اول گردآوری گردیده و با بهره‌گیری از کدگذاری و مقوله‌بندی اسناد و مدارک و استفاده از آماره‌های توصیفی و استنباطی در بخش کمی با کمک نرم‌افزار SPSS23 نسبت به تجزیه و تحلیل آن‌ها اقدام شده است. براساس یافته‌های پژوهش آیین‌های عزاداری محرم با ایجاد انسجام اجتماعی و تقویت هویت جمعی، تأثیر چندبُعدی بر امنیت اجتماعی دارد. از سویی، این مناسک با کاهش تنش‌های قومی و افزایش نظارت مردمی، امنیت جانی را از طریق کنترل غیررسمی رفتارها بهبود می‌بخشند. از سوی دیگر، با ایجاد حمایت روانی و تخلیه هیجانی در قالب سوگواری مشترک، به امنیت روانی جامعه کمک می‌کنند و تاب‌آوری افراد را در برابر بحران‌ها افزایش می‌دهند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که آیین‌های عزاداری ماه محرم دارای کارکردهای اجتماعی-فرهنگی، روانی، عاطفی، سیاسی و هنری بوده و میزان همبستگی آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی با امنیت روانی ($R = 0/412$)، میزان همبستگی با امنیت مالی ($R = 0/309$) و میزان همبستگی با امنیت جانی ($R = 0/389$) است و آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) با ضریب همبستگی ($R = 0/371$) دارای رابطه متوسط و مستقیمی با امنیت اجتماعی بوده و 13/7٪ از تغییرات امنیت اجتماعی را تبیین و بر آن تأثیرگذار است.

کلیدواژه‌ها: آیین عزاداری، قوم آذری، قوم لر، امنیت اجتماعی

مقدمه

مناسک عزاداری محرم یکی از مهم‌ترین و کانونی‌ترین مناسک جمعی در فرهنگ شیعیان بوده است. واقعه کربلا جنگی بود که در تاریخ ۱۰ محرم سال ۶۱ هجری قمری (برابر با ۱۳ اکتبر ۶۸۰ میلادی) اتفاق افتاد. روز نبرد به‌روز عاشورا معروف شده است. این جنگ میان سپاه کم‌تعداد امام حسین (ع) نوه پیامبر اسلام (ص) و سپاه اعزامی از سوی «یزید»، خلیفه اموی و در نزدیکی محلی به نام «کربلا» رخ داد. دلیل «یزید بن معاویه» برای جنگ، بیعت نکردن امام حسین (ع) با او بود. در مقابل امام حسین (ع) حکومت و زمامداری یزید بن معاویه را غیرشرعی و غیرقانونی می‌دانست؛ حکومتی که برخلاف پیمان صلح امام حسن مجتبی (ع) و «معاویه بن ابی‌سفیان» بود و به شکلی موروثی به یزید این معاویه رسیده بود (کلابی، 1400: 86). امام حسین (ع) حکومت اموی را ظالم و گمراه می‌دانست و برای تغییر جهت جامعه اسلامی به سوی مسیری دیگر قیام کرد. این واقعه سرشار از حاشیه‌ها و خرده‌روایت‌هایی دردناک است که طی قرن‌ها به شیوه‌های گوناگون روایت و بازتعریف شده است. از این واقعه بارها و بارها برای تولید آثار ادبی (داستان، رمان و شعر)، نمایشی (فیلم سینمایی، سریال‌های تلویزیونی، نمایش و تئاتر)، موسیقی و هنرهای تجسمی در ایران و کشورهای دیگر برداشت و اقتباس شده است (پولادی، 1393: 51).

مراسم عاشورای حسینی یکی از باشکوه‌ترین و عظیم‌ترین مراسم کشور است که منشأ تحولات و هنجارآفرینی فراوانی در کنش‌های فردی و اجتماعی بوده است. گستردگی مراسم عاشورا به لحاظ جامعه‌شناختی از دو سو قابل بررسی و تأمل است. از یک‌سو، به دلیل تنوع کنش‌هایی که در آن در قالب آیین‌های مراسم عزاداری انجام می‌گیرد، مانند انواع کنش‌های متنوعی که در قالب عزاداری صورت می‌گیرد؛ از سوی دیگر، به دلیل دامنه برگزاری آن که در سراسر کشور در همه محله‌های شهری و روستایی و با حضور همه قشرها و گروه‌ها برگزار می‌شود.

عزاداری به‌عنوان «شبکه‌های ارتباطی»^۱ مستمر و جمعی هستند که ساختار زمانی، مکانی و شکل برگزاری آن در فضایی دوستانه و فارغ از هرگونه رفتار قاعده‌مند نهادهای رسمی انجام می‌شود و بر بسیاری از حوزه‌های اجتماعی از جمله بر امنیت اجتماعی می‌تواند تأثیرگذار باشد (همیلتون^۲، 2018: 6).

در این زمینه «برگر و لاکمن»^۳ معتقدند دین به‌عنوان یک ساختار اجتماعی، به زندگی افراد معنا می‌بخشد و از طریق فرآیندهای جامعه‌پذیری واقعیت را برای افراد «طبیعی» و «بدیهی» می‌کند. امنیت وجودی دین با ارائه یک «چتر مقدس» جهان را برای فرد قابل پیش‌بینی و امن می‌کند. این چتر مقدس، اضطراب‌های ناشی از بی‌معنایی و مرگ را کاهش می‌دهد (برگر و لاکمن، 2006: 8). همچنین «گیدنز»^۴ در کتاب «پیامدهای مدرنیته» (۱۹۹۰) معتقد است در جوامع پیشامدرن، دین منبع اصلی اعتماد و امنیت بود؛ اما در عصر مدرن، سیستم‌های انتزاعی (مانند پول و تخصص) جایگزین آن شده‌اند. گیدنز بر این باور است که در جوامع امروزی، افراد مجبورند هویت و باورهای خود را مدام براساس منابع دینی بازاندیشی کنند، که این امر می‌تواند احساس امنیت را افزایش دهد (گیدنز، 1401: 18).

همچنین «امیل دورکیم»^۵ استدلال می‌کند که مناسک دینی نه‌تنها اعمال فردی، بلکه پدیده‌های اجتماعی هستند که نقش اساسی در ایجاد و حفظ همبستگی جمعی ایفا می‌کنند. «هالباکس»^۶ (شاگرد دورکیم) نظریه حافظه جمعی را توسعه داد و تأکید کرد که خاطرات دینی در بستر گروه‌های اجتماعی (مانند خانواده، جامعه مذهبی) شکل می‌گیرند. «مارسل موس»^۷ نیز بیان می‌کند که مناسک دینی (مانند قربانی یا نذر) شکلی از تبادل نمادین هستند که پیوندهای اجتماعی را تقویت می‌کنند (رضایی، 1400: 114).

1. Communication Networks
2. Hameltoon
3. Berger & Luckmann
4. Anthony Giddens
5. Emile Durkheim
6. Halbaux
7. Marsel Moss

بنابراین مراسم دینی (مانند عزاداری محرم یا عید فطر) خاطرات تاریخی را زنده می‌کنند و به آن‌ها معنا می‌بخشند و این خاطرات سیال هستند و با تغییر جامعه بازتعریف می‌شوند (مثلاً تفسیر جدید از یک رویداد مقدس). با این وجود، شیوه‌ها، روش‌ها و باورهای مذهبی در عزاداری‌های اقوام ایرانی باعث تفاوت و چندگونگی شده و همچنین مشارکتی بودن، کنش متقابل و همبستگی و همدردی در بین اقوام (افراد و هیئت‌های عزاداری) نشان از شباهت‌های قابل مقایسه و دارای مشترکات هستند. آنچه در این میان به‌عنوان دغدغه محقق مطرح بوده این است که آیین‌های سوگواری ماه محرم به‌عنوان واقعیتی مسلم در زندگی اجتماعی مردم شیعه ایران‌زمین از دیرباز جایگاه مهمی داشته و در هر منطقه‌ای از ایران با توجه به فرهنگ خاص آن منطقه با جلوه‌ها و شیوه‌های خاصی بروز و ظهور نموده است. با این وصف، ثبت و ضبط و معرفی این سنن و شعائر به‌عنوان پدیده‌هایی اجتماعی و فرهنگی در جامعه مفید به نظر می‌رسد و تحلیل‌های عمیق جامعه‌شناختی و تلاش عالمانه و محققانه در جهت ثبت و توصیف این آیین‌ها و سنن آن‌ها را از خطر فراموشی در امان نگاه خواهد داشت. این تلاش در تضمین ماندگاری فرهنگ خاص یک ملت که خود نیز جزوی از کل آن به شمار می‌رود، مفید به نظر می‌رسد و مقایسه بین اقوام مختلف در برگزاری آیین‌ها و مراسم و مناسک ماه محرم منجر به دستیابی به اطلاعات دقیق و علمی در اشتراکات و تفاوت‌های فرهنگی و آثار آن بر انجام مناسک دینی خواهد شد که باید در قالب پژوهش‌های علمی مورد واکاوی قرار گیرد. در این میان نقش این آیین‌های ماه محرم و عزاداری‌ها بر مسائل مهم اجتماعی مانند امنیت اجتماعی در ابعاد مختلف آن از جمله در بُعدهای امنیت مالی، جانی و روانی بسیار حائز اهمیت است که احصای علمی آن می‌تواند منجر به دستیابی به نتایج مناسبی جهت توسعه امنیت اجتماعی گردد.

یکی از مراکز ظهور و بروز پرمعنا و حیرت‌انگیز مراسم عاشورا که همیشه با توجهات اجتماعی همراه بوده، شهر تهران است. آنچه در این تحقیق محل تأمل خواهد بود این است که مطالعه آداب و رسوم عزاداری حسینی در تهران در بین اقوام مختلف متفاوت است و به صورتی عینی و بدون استنتاج ارزشی است که از نوع مطالعات مردم‌شناسی قلمداد می‌شود

و نتیجه این مراسم در «حیات فرهنگی و اجتماعی»^۱ مردم قابل مطالعه علمی و تحلیل جامعه‌شناختی است و می‌توان میزان تأثیر آن را بر امنیت اجتماعی نیز سنجید که در این پژوهش آیین‌های عزاداری در بین اقوام مختلف در شهر تهران از جمله اقوام آذری و لر به‌عنوان دو قومی که دارای جمعیت قابل توجهی به‌عنوان مهاجر و ساکن دائم در این شهر هستند و به‌صورت گسترده به عزاداری می‌پردازند مورد مطالعه عمیق جامعه‌شناختی قرار می‌گیرد. بنابراین، مسئله اصلی در این پژوهش این‌چنین مطرح است: مطالعه جامعه‌شناختی نقش آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت اجتماعی چگونه است؟ همچنین فرضیه‌های پژوهش بدین شرح مطرح شده‌اند:

- ❖ فرضیه اول: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت جانی در شهر تهران تأثیرگذار است؛
- ❖ فرضیه دوم: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت روانی در شهر تهران تأثیرگذار است؛
- ❖ فرضیه سوم: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت مالی در شهر تهران تأثیرگذار است.

1. مبانی نظری

1-1. عزاداری

عزاداری در لغت به معنای اظهار حزن و اندوه، گریه بر مصیبت و برپایی مراسم سوگواری است. در منابع اسلامی واژه‌های مترادفی مانند «عزا»، «ماتم»، «نوحه»، «رثا» و «مرثیه» برای آن به‌کاررفته است (مرتضوی، 1390: 47). عزاداری به‌عنوان یک پدیده اجتماعی-دینی، مجموعه‌ای از مناسک جمعی است که با هدف بازنمایی و بازتولید خاطره رنج‌های مقدس (مانند شهادت امام حسین در تشیع یا مصائب مسیح در مسیحیت) انجام می‌شود (گیرتز، 2019: 13). عزاداری یا سوگواری به مراسمی آیینی گفته می‌شود که به یادبود فرد در گذشته

و به منظور صبر بر مصیبت وارد شده برای بازماندگان برگزار می‌شود. واژه عزاداری و سوگواری مانند واژه‌های صلاه، حج و زکات اصطلاحی شرعی نیست که شناخت آن نیاز به تعریف شارع مقدس داشته باشد؛ بلکه واژه‌ای است آیینی که نشان‌دهنده رفتار و مراسم خاصی است که در مواقعی بخصوص توسط اقوام و ملل گوناگون انجام می‌شود. عزاداری عبارت است از اجتماع گروهی از مردم که سعی می‌کنند با قرائت قرآن، خواندن مرثیه و سرودن شعر، بازماندگان را تسلی دهند و به صبر توصیه نمایند (پولادی، 1393: 35).

2-1. تعزیه

تعزیه در لغت به معنی سوگواری (تعزیت)، برپا داشتن یادبود عزیزان از دست‌رفته، تسلیت و امرکردن به صبر خانواده مصیبت‌دیده و اطرافیان آن‌ها است (فیاض و رحمانی، 1395: 3) و در اصطلاح «به‌گونه‌ای از نمایش مذهبی منظوم گفته می‌شود که در آن عده‌ای اهل ذوق و کار آشنا در مناسبت‌های مذهبی و به‌صورت غالب در جریان سوگواری‌های ماه محرم، برای باشکوه‌تر نشان‌دادن آن مراسم و یا به نیت آمرزیده شدن مردگان، آرزوی بهره‌مندی از شفاعت اولیای خدا به روز رستاخیز، بازیافت تندرستی و یا برای نشان‌دادن ارادت و اخلاص فزون از اندازه به اولیا به‌ویژه اهل‌بیت پیامبر(ص) با رعایت آداب و رسوم و تمهیدهای خاص و نیز بهره‌گیری از ابزارها، نواها و گاه نقوش زنده برخی از موضوعات مذهبی و تاریخی مربوط به اهل‌بیت به‌ویژه واقعه کربلا را پیش چشم بینندگان بازمی‌آفرینند» (پولادی، 1393: 39).

3-1. آیین‌های عزاداری

آیین عزاداری به مجموعه‌ای از مناسک، شعائر و رفتارهای نمادین گفته می‌شود که به‌منظور ابراز اندوه جمعی و زنده‌نگه‌داشتن یاد و خاطره درگذشتگان یا شهیدان انجام می‌گیرد. این آیین‌ها در ادیان و فرهنگ‌های مختلف به شیوه‌های گوناگون اجرا می‌شوند (کلابی، 1400). همچنین آیین در معنی رسم و رسوم و عادات و شیوه‌ها آمده است. در این تحقیق روش‌ها و رسم‌ها و شیوه‌های عزاداری دو قوم مورد بررسی در ماه محرم مدنظر است که شامل آیین

تعزیه، زنجیرزنی، سینه‌زنی و برخی مراسم‌ها مانند تشت‌گذاری آذری‌ها و گل‌مالی لرها می‌شود (رضایی، 1400: 9).

4-1. امنیت اجتماعی

امنیت از نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان به شمار می‌رود و به معنای رهایی از ترس، خطر و احساس دوری از تهدید، یکی از نیازهای اصلی و اساسی انسان‌ها از آغاز زندگی بوده است. امنیت به این معنا، پیوند عمیقی با ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه دارد (محسنی و طاهری، 1398: 246). امنیت اجتماعی وضعیتی است که ضمن حفظ و حراست از ارزش‌های اساسی و هنجارهای جامعه، از طرف سایر بازیگران نیز اطمینان خاطر داشته و احساس رضایت نماید. زمانی که از امنیت اجتماعی صحبت می‌شود اغلب بر بسترهای اجتماعی امنیت‌بخش تأکید می‌گردد (کلابی، 1400: 377). همچنین امنیت اجتماعی به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن، اعضای جامعه از حمایت نهادهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برخوردار باشند و از تهدیدهای داخلی و خارجی در امان بمانند. این مفهوم شامل ابعاد مختلفی از زندگی فردی و جمعی است که به ثبات، آرامش و رفاه عمومی منجر می‌شود و مهم‌ترین مؤلفه‌های آن عبارتند از: امنیت اقتصادی، امنیت سیاسی، امنیت اجتماعی، امنیت فرهنگی و امنیت نظامی. همچنین مهم‌ترین مؤلفه‌های احساس امنیت عبارتند از: امنیت جانی، مالی و روانی (رضایی، 1400: 58).

5-1. نظریه‌های امنیت اجتماعی

هالبواکس در نظریه حافظه جمعی به کارکردهای مناسک دینی در باب امنیت و تأمین آن در سطح جوامع می‌پردازد. از نظر او مناسک دینی به‌عنوان چهارچوبی برای حفظ خطرات مشترک هستند (مراسم عاشورا، هویت شیعی و مقاومت در برابر تهدیدات را بازتولید می‌کند) و در بحث پیامد مناسک دینی عنوان می‌کند که این مناسک تقویت هویت گروهی و احساس امنیت در برابر تغییرات اجتماعی را در پی دارند (رضایی، 1400: 17).

پاتنام نیز عنوان می‌کند شبکه‌های مذهبی (مساجد، هیئت‌ها) به‌عنوان منبع اعتماد و همکاری در نظر گرفته می‌شوند (مانند اینکه مشارکت در مراسم دینی، سرمایه اجتماعی را افزایش داده و امنیت محلات را تقویت می‌کند) و از جمله پیامدهای مناسک دینی می‌توان به کاهش جرم و افزایش انسجام در جوامع محلی و تأمین امنیت اجتماعی اشاره کرد.

نظریه امنیت اجتماعی «اولریش بک»¹ در چهارچوب مفهوم «جامعه ریسک» مطرح می‌شود. بک استدلال می‌کند که در عصر مدرن، امنیت اجتماعی نه تنها به دلیل تهدیدهای سنتی (مانند جنگ یا فقر) بلکه به دلیل ریسک‌های سیستمی ناشی از پیشرفت تکنولوژیک، جهانی شدن و بحران‌های دینی تضعیف می‌شود. این ریسک‌ها (مانند تغییرات اقلیمی یا بحران‌های مالی) و دین‌گریزی غیرقابل پیش‌بینی، فراگیر و مرزناپذیرند و نظام‌های سنتی تأمین امنیت (مانند دولت‌های ملی) را با چالش مواجه می‌کنند. از دید بک، امنیت در جامعه ریسک نیازمند همکاری فراملی، شفافیت نهادی و آگاهی انتقادی شهروندان است تا بتوان از طریق «سیاست‌های پیشگیرانه» به جای واکنش‌های پسینی، با این چالش‌ها مقابله کرد و امنیت را در جامعه افزایش داد. از نظر او مناسک دینی (مانند نذر یا دعا) اضطراب ناشی از ریسک‌های سیستمی را کاهش می‌دهد (محسنی و طاهری، 1398: 249).

گیدنز معتقد است می‌توان امنیت را موقعیتی خواند که در آن با یک رشته خطرهای خاص مقابله، یا به حداقل رسانده می‌شود. تجربه امنیت به تعادل اعتماد و مخاطره بستگی دارد. امنیت چه به معنای بالفعل و چه به معنای تجربی آن، ممکن است به مجموعه‌هایی از آدم‌ها، تا مرز امنیت جهانی یا به افراد، ارتباط داشته باشد (گیدنز²، 1388: 44).

به این ترتیب، گیدنز مصونیت در برابر خطرها را «امنیت» تعریف کرده است. در نظر گیدنز، خطر و امنیت دوروی یک سکه را تشکیل می‌دهند به گونه‌ای که وقتی امنیت وجود دارد خطر رخت برمی‌بندد و بالعکس زمانی که با خطر دست‌وپنجه نرم می‌کنیم، امنیت مغشوش و پنهان است. او به طرح «امنیت وجودی» به‌عنوان یکی از صورت‌های مهم امنیت پرداخته است و از ضرورت «امنیت وجودی» برای مقاومت در مقابل هجوم گسترده و بی‌سابقه

1. Ulrich Beck
2. Gedeenz

مخاطرات نهادهای مدرنیته سخن می‌گوید. امنیت وجودی از نظر گیدنز، عبارت است از: ایمن بودن یعنی در اختیار داشتن پاسخ‌هایی در سطح ناخودآگاه و خودآگاهی عملی برای بعضی پرسش‌های وجودی بنیادین که همه آدمیان طی عمر خود به نحوی مطرح کرده‌اند (نویدنیا، 1388: 33). به عبارتی، این اصطلاح به اطمینانی برمی‌گردد که بیشتر آدم‌ها به تداوم تشخیص هویت خود و دوام محیط‌های اجتماعی و مادی کنش در اطراف خود دارند. از نظر هورنای مهم‌ترین شاخص‌های آن به شرح زیر هستند:

1. عدم احساس امنیت مالی: منظور از عدم حساس امنیت مالی عدم آرامش روانی در حوزه‌های اقتصادی فردی و خانوادگی است که وقتی نگران پول نیستیم. اغلب، این بدان معناست که درآمد کافی برای تأمین راحت هزینه‌ها، عاری از بدهی و پس‌انداز برای پوشش شرایط اضطراری وجود داشته باشد (مرتضوی، 1390: 14). مهم‌ترین شاخص‌های آن عبارتند از: عدم احساس امنیت در درآمد کافی برای تأمین راحت هزینه‌ها، عدم احساس امنیت در توانایی پرداخت بدهی‌ها، عدم احساس امنیت در پس‌انداز برای پوشش شرایط اضطراری و بودجه‌بندی مخارج زندگی.

2. عدم احساس امنیت جانی: به عدم برخورداری از امنیت جسمی و عدم وجود ترس از برخورد فیزیکی با دیگران و ایجاد نزاع و درگیری که منجر به آسیب‌های جانی و جسمی گردد اطلاق می‌شود. مهم‌ترین شاخص‌های آن عبارتند از: احساس امنیت از عدم برخورد فیزیکی با دیگران، احساس امنیت از عدم آسیب‌های جسمی، احساس امنیت از عدم نزاع و درگیری.

3. عدم احساس امنیت روانی: به حالت عدم فراغت نسبی از تهدید یا حمله روانی یا آمادگی روانی برای رویارویی با هر وضعیت تهدیدکننده آرامش فکری و روحی گویند. مهم‌ترین شاخص‌های آن عبارتند از: عدم آرامش روحی، عدم آرامش فکری، عدم اضطراب و استرس، عدم آزادی افکار و عقاید (رضایی، 1400: 19).

6-1. نظریه‌های آیین‌های مذهبی

مراسم عاشورا پدیده مذهبی ساده‌ای نیست، بلکه این مراسم به‌عنوان «واقعیتی اجتماعی» دارای کارکردهایی در جامعه است. بررسی این کارکردها در جامعه مورد بررسی با رویکردی دورکیمی انجام خواهد گرفت. برای فهم جایگاه نمادها در مراسم عاشورا از رویکرد نظری کلیفورد گیرتز که «کارکردگرایی دورکیمی را با تحلیل نمادین به هم پیوند می‌دهد» استفاده خواهد شد.

شناخت آیین‌ها تا اندازه بسیاری وامدار امیل دورکیم و پیروان اوست. دورکیم میان جهان اجتماعی وجدان اخلاقی و مناسک مذهبی رابطه‌ای خاص برقرار می‌کند. به نظر او اقتدار اخلاقی اجتماع از خلال مناسک مذهبی به فرد انتقال می‌یابد و تعهدات و پایبندی‌های مشترک به عقاید و حدود اجتماعی ممکن است در جریان زندگی روزمره تضعیف شود. جوامع برای مقابله با این نیروهای گریز از مرکز باید پیوسته خود را «بازسازی» کنند. این بازسازی از طریق تحکیم التزام به مجموعه‌ای مشترک از عقاید و اعمال صورت می‌گیرد و آیین، سازوکاری عمده در این بازسازی جامعه ایفا می‌کند.

آیین‌های مذهبی برخلاف کنش‌های اقتصادی که در آن مردم جداگانه زندگی می‌کنند و بیشتر به دنبال اهداف فردی خود هستند، با برقراری روابط عاطفی مثبت سبب انسجام و یکپارچگی بین شرکت‌کنندگان می‌شوند. افراد در قلیان ناشی از مناسک مذهبی به هم نزدیک می‌شوند و نوعی همدلی با هم پیدا می‌کنند (آرون¹، 1363: 383). در ایام برگزاری این مراسم، افراد در کنار یکدیگر به گونه‌ای متفاوت با اوقات معمولی دست به کنش‌های واحدی می‌زنند و خود را از دیگران بازمی‌شناسند.

دورکیم معتقد است آیین‌های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری خویشنداری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند. تشریفات مذهبی مردم را گرد هم می‌آورند و بدین‌سان، پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می‌کنند و در نتیجه، همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. اجرای مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا

1. Aroon

و احیا می‌کند و ارزش‌های پایدار آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد (کوزر¹، 1370: 200)؛ اما برخی از صاحب‌نظران مانند گیرتز پا را فراتر گذاشته و نقش اساسی‌تری را برای مناسک در نظر می‌گیرند. از نظر او مهم‌ترین سازوکار ایجادکننده ایمان مناسک است. ایمان مذهبی در جریان مناسک ایجاد می‌شود و پذیرش مرجعیتی که حاکم بر چشم‌انداز مناسک مذهبی است، از خود مناسک سرچشمه می‌گیرد. مناسک هم مفاهیم کلی مذهبی را صورت‌بندی می‌کند و هم تکلیف مرجعیتی را مشخص می‌سازد که پذیرش و حتی الزام به پذیرش این مفاهیم مذهبی را توجیه می‌کند. در مراسم و آیین‌های دینی است که آمیختگی نمادین روحيات معنوی و جهان‌بینی به وجود می‌آید و آگاهی‌های معنوی مردم را شکل می‌دهد. آیین یا مناسک، یک مفهوم و یک واژه تعیین‌کننده در اندیشه گیرتز است. آیین‌ها یعنی پذیرش اقتداری که در ورای نگرش دینی نهفته است. نگرشی که خود آیین‌ها آن را تجسم و عینیت می‌بخشند، از تحقق و فرایند اجرای خود آیین‌ها ناشی می‌شوند. آیین‌های دینی نظم و ترتیب خاصی را در اعمال و عقاید مؤمنان ایجاد می‌کنند و این نظم و ترتیب‌ها تأثیر بسزایی در موضوعات مختلف زندگی روزمره و واکنش‌های عملی گذاشته و جلوه خاصی در احساس، یعنی هم در حالت روحی و معنوی مسلط و هم در تمایل و انگیزه ویژه ایجاد می‌کند. رابطه دین با جامعه رابطه یک‌سویه و منفعلانه‌ای نیست، بلکه دین فعالانه وارد میدان می‌شود و نه تنها نظم اجتماعی را تفسیر و تحلیل می‌کند، آن را ایجاد می‌کند و بدان شکل و ماهیت می‌بخشد. به گفته گیرتز، دین به منزله بخشی از یک فرهنگ، با نمادهای مقدس و کارکردهای آن‌ها سروکار دارد. نمادهای مقدس روحيات آدم‌ها را از جهت عقلی، منطقی جلوه می‌دهد، زیرا این روحيات را به صورت شیوه‌ای از زندگی نشان می‌دهد که با محتوای جهان‌بینی آن‌ها تطبیق آرمانی دارد (همیلتون، 2018: 278).

گیرتز نمادهای مقدس را دارای کیفیت مضاعف بی‌همتایی می‌بیند. این‌ها از یک‌سو بازنمودی از نحوه وجود چیزها به دست می‌دهند، یعنی کیهان‌شناخت و مابعدالطبیعه و از سوی دیگر راهنما یا برنامه‌ای برای عمل انسانی ارائه می‌دهند، یعنی اخلاق و زیبایی‌شناسی.

از همین رو، نمادهای مقدس هم بیانگر یک «هست» هستند و هم بیانگر یک «باید»؛ لذا دین شامل مجموعه‌ای از چنین نمادهایی می‌شود که تشکیل‌دهنده یک کل منتظم و بسامان، یعنی نظام نمادین، است که به کردار انسان و رویدادها معنی می‌دهد. نمادهای دینی در این تعبیر به دو نحو عمل می‌کنند: الف. تصویری از واقعیت را بیان می‌کنند؛ ب. با برانگیختن اصول و انگیزه‌های معین به واقعیت شکل می‌دهند (الیاده، 1395: 145-6).

در مناسک و آیین‌های مذهبی یعنی جشن‌های بزرگ و نمایش‌های فرهنگی-مذهبی است که آمیختگی نمادین روحيات معنوی و جهان‌بینی به وجود می‌آید و آگاهی‌های معنوی مردم شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر، کارکرد اصلی دین به مثابه نظام فرهنگی از خلال مناسک مذهبی و به ویژه مناسک جمعی و بزرگ انجام می‌پذیرد (فیاض و رحمانی، 1395: 217).

آن گونه که گیرتز می‌گوید، مناسک و آیین‌های مذهبی نظم و ترتیب خاصی را در اعمال و عقاید مؤمنان ایجاد می‌کنند و این نظم و ترتیب‌ها تأثیر بسزایی در موضوعات مختلف زندگی روزمره و فضای روزانه فهم عمومی و واکنش‌های عملی گذاشته و جلوه خاصی در احساس، یعنی هم حالتی روحی و معنوی و هم تمایل و انگیزه‌ای ویژه ایجاد می‌کند (گیرتز، 2019: 118 - 111).

2. پیشینه تحقیق

رضوی‌زاده و همکاران (1403) در پژوهشی با عنوان «نقش هیئت‌های مذهبی در انسجام اجتماعی» نشان دادند که این نهادها با تقویت همبستگی گروهی و کاهش تنش‌های قومی، به افزایش امنیت روانی و جانی کمک می‌کنند.

حسینی (1402) در مطالعه‌ای با عنوان «اقتصاد نذر و تأثیر آن بر امنیت معیشتی» به این نتیجه رسید که نذورات محرم اگرچه به صورت مقطعی به نیازمندان کمک می‌کند؛ اما نتوانسته امنیت مالی پایدار ایجاد کند.

مرتضوی (1390) در پژوهشی با عنوان «عزاداری محرم و کنترل اجتماعی» تأکید کرد که آیین‌های عاشورایی از طریق نظارت غیررسمی و آموزش هنجارها، در کاهش جرائم خیابانی مؤثرند.

اسلامی (1398) در پژوهشی با عنوان «محرم و تاب‌آوری اجتماعی» دریافت که روایت‌های عاشورا می‌توانند در مواجهه با بحران‌ها، روحیه مقاومت را در جامعه تقویت کنند.

باین‌حال، خلأ پژوهشی در زمینه تحلیل نظام‌مند تأثیر محرم بر امنیت اجتماعی (با مؤلفه‌های مالی، روانی و جانی) همچنان احساس می‌شود.

گیدنز (1401) در پژوهش خود درباره «سرمایه اجتماعی» بیان کرد که شبکه‌های مشارکتی (مانند هیئت‌های مذهبی) اعتماد عمومی را افزایش می‌دهند و این امر در کاهش جرائم مؤثر است.

گیرتز (2019) در پژوهش خود عنوان نمود مناسک دینی در سیاست و قدرت تأثیر داشته و تأکید کرد که آیین‌های مذهبی می‌توانند ابزاری برای کنترل اجتماعی و مشروعیت‌بخشی به نظم موجود باشند.

همپلتون (2018) در پژوهش خود عنوان نمود نقش توالی مناسک در جوامع اهمیت دارد و بیان کرد که تجربه‌های جمعی هیجانی (مانند عزاداری) می‌توانند پیوندهای اجتماعی را تقویت کنند.

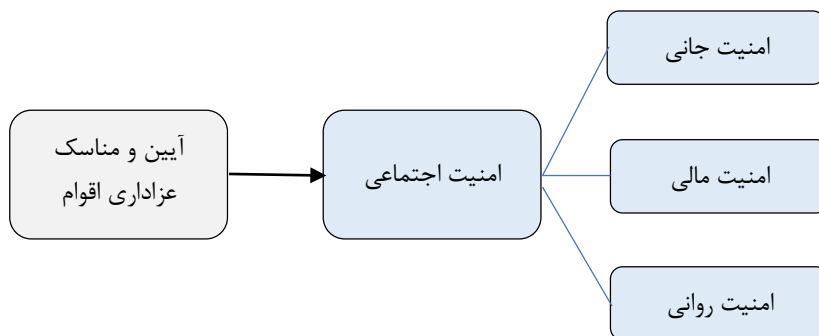
3. روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به روش آمیخته (اسنادی- کمی) انجام شده است که در بخش اسنادی از منابع کتابخانه‌ای بهره گرفته شده و در بخش کمی از روش تحقیق پیمایشی استفاده شده است. باتوجه به روش تحقیق، اطلاعات مورد نیاز تحقیق در بخش کتابخانه‌ای از تعداد 130 منبع و مأخذ علمی مرتبط شامل کتب، مجله‌ها و نشریات ادواری موجود در کتابخانه‌ها، اسناد و نشریات و پایگاه‌های اینترنتی حاوی تحقیقات و مقالات علمی معتبر و پایان‌نامه‌ها و در

بخش کمی با پرسش‌نامه محقق ساخته گردآوری شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار فیش و تکنیک فیش‌برداری و پرسش‌نامه استفاده شده است. در مرحله فیش‌برداری از تکنیک مآخذ گذاری به روش علمی و مستندسازی استفاده گردیده است. باتوجه به نوع تحقیق و روش آن، جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق به‌وسیله اسناد و مدارک دست‌اول با فیش‌برداری و بهره‌گیری از درگاه‌های اینترنتی معتبر بوده است. همچنین محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل موجود پرداخته و از طریق جستجو در ادبیات و مباحث نظری و پیشینه تحقیق و دسته‌بندی و مقوله‌بندی اطلاعات و باتوجه به اطلاعات گردآوری شده به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری از آن‌ها پرداخته است و در بخش کمی جامعه آماری کلیه شرکت‌کنندگان اقوام لر و کرد در مراسم‌های عزاداری بوده که براساس فرمول کوکران حجم نمونه 384 نفر تعیین شده است. بعد از گردآوری اطلاعات با استفاده از آماره‌های توصیفی و استنباطی با کمک نرم‌افزار SPSS23 تجزیه و تحلیل اطلاعات انجام شده است.

در این پژوهش عزاداری‌های اقوام آذری و لر موردنظر بوده است. قوم آذری پس از فارس‌ها، بزرگ‌ترین قوم در ترکیب ملی ایران است، عمدتاً در بخش شمال غربی ایران، در استان‌های آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، تهران، زنجان و قزوین استقرار دارد و ادامه آن به استان همدان و غرب گیلان گسترش یافته است. علاوه بر این، در شهرهای تهران، قم و اراک نیز به صورت ادغام اجتماعی جمعیت بسیاری را شامل می‌شود و قوم لر بر دو بخش اند، لر کوچک و لر بزرگ یا بختیاری‌ها، ایل‌ها و عشیره‌های لر کوچک در غرب رشته‌کوه‌های زاگرس، در منطقه جنوبی‌تر از کردستان سکونت دارند. لرها تنها ساکن لرستان نیستند و محدوده سیاسی لرستان با قلمرو ایل‌ها و عشیره‌های لر، همیشه منطبق نیست. برای مثال سه شهر مهم گرنشین ملایر، تویسرکان و نهاوند در استان همدان قرار گرفته‌اند.

مدل نظری در بخش کمی به شرح زیر تدوین مطرح است:

4. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

4-1. کارکردهای عاشورا

در تبیین پدیده‌های دینی با استفاده از مدل کارکردی، سعی می‌شود تا کارکردهای اجتماعی دین بازشناخته شود و متناسب با آن دلایل وجودی آن پدیده عنوان شود. به‌طور کلی، از دیدگاه کارکردگرایی، علت دوام و استمرار دین و مراسم دینی کارکردهایی است که برای اجتماع بشری دارد (توسلی، 1380)؛ بنابراین، برای شناخت کارکردهای اجتماعی مراسم محرم می‌توان از این دیدگاه استفاده کرد.

مراسم ایام محرم کارکردهای متعددی برای جامعه ایرانی دارد. یکی از مهم‌ترین کارکردهای این مراسم ایجاد همبستگی است. کارکرد تجانس وحدت و انسجام‌بخشی به جامعه و اعضای گروه اجتماعی را معمولاً دین و نظام‌های قانونی بر عهده داشته‌اند. علاوه بر این، مراسم دینی چون عاشورا، از مهم‌ترین عوامل بازدارنده ناهنجاری‌هاست و الگویی برای انجام اعمال صواب قلمداد می‌شود. در واقع، عاشورا یک الگو است. الگویی که در آن مقابله یک دسته کوچک، اما باایمان بزرگ در مقابل ظلم و پایمردی ایشان تا مرز شهادت نشان داده شده است. از سویی دیگر، درحالی‌که صنعتی‌شدن و فرایند مدرنیسم در غرب باعث جدایی انسان‌ها می‌شود، مراسم مذهبی همچون عاشورا باعث پیوند بین نسل‌ها می‌شود و از دورافتادگی و جدایی انسان‌ها جلوگیری می‌کند. پیوستگی و استمرار فرهنگی کارکرد دیگری است که این مراسم انجام می‌دهد، چراکه در مراسم ایام محرم افراد متعلق به نسل‌های

مختلف با یکدیگر در رابطه و تعامل قرار می‌گیرند. به‌طورکلی، می‌توان گفت که مهم‌ترین نقش محرم و عزاداری حسینی همین وحدت‌آفرینی و ایجاد وفاق اجتماعی حول اصول و قواعدی است که جوهر و روح فرهنگ ایران اسلامی است. جامعه‌پذیری، کاهش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی، بازیابی هویت دینی، امید به آینده و ... از جمله دیگر کارکردهای مراسم عاشورا است.

اینکه انبوهی از مردم در مراسم عاشورا در مکانی گرد هم می‌آیند و از طریق اعمال مشترک و کردارهای مشابه در کنار هم قرار می‌گیرند، فعالیت جمعی را به وجود می‌آورد و موجب می‌شود هر فرد خود را جزئی از گروه بداند و همانند گروه عمل کند. فرد با شرکت در این آیین‌ها و مناسک، عضوی از گروهی تلقی می‌شود که او را در مواقع خاص هدایت و حمایت می‌کند. بدین‌سان، «فرد» به «جمع» می‌پیوندد تا «هویت جمعی» پیدا کند. از آنجاکه انسان موجودی گروه جوی و جمع‌گراست، یافتن هویت جمعی و تشخیص اجتماعی پاسخی رضایت‌بخش به یکی از نیازهای اساسی او به شمار می‌آید.

در آیین جمعی، هر فردی خود را جزئی از نیروی گروه می‌داند و احساسی از وجود چیزی در او ایجاد می‌شود که با زندگی روزمره‌اش به‌هیچ‌وجه قابل‌قیاس نیست. این چیز خارق‌العاده که هم در درون فرد و هم در ورای ذهن فردی است، درست همان نیروی جمعی است. نیروی جمعی التزام به عقاید و اعمال اجتماعی را تحکیم می‌بخشد و از این طریق میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می‌کند و ارزش‌های آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد. طی مناسک مذهبی، هنجارهای اخلاقی که خاستگاهی اجتماعی دارند، در فرد با قدرتی فزاینده درونی می‌شوند. به‌عبارت‌دیگر، «وجدان جمعی» طی مناسک جمعی در فرد ایجاد و تقویت می‌شود. عزاداران در طول مناسک عاشورا از حیات فردگرایانه روزمره با جهان حیات جمعی و وجدان جمعی پیوندی مجدد پیدا می‌کنند؛ لذا این مناسک عملاً همبستگی اجتماعی و اقتدار اخلاقی ملازم با آن را بازتولید می‌کند.

مناسک سوگواری حسینی در تهران علاوه بر انتقال پیام خود در قالب گفتار، این ابزارهای نمادین را یکی از بهترین شیوه‌های انتقال مفاهیم در نظر می‌گیرند. وجود علائم نمادین در

مراسم عاشورا از آن جهت حائز اهمیت است که در نوعی زمینه و خاطره تاریخی - حماسی جای دارد و دیدن آن، خاطرات دینی و حوادث جانبی آن را تداعی می‌کند. نمادها همانند آینه‌ای هستند که از ورای تاریخ، تصویر حوادثی را بر مخاطبان آشکار می‌سازند. وقتی به یک طوق به‌عنوان نماد نگاه می‌کنیم، می‌بینیم عناصر به‌کاررفته در آن، از جمله شمایل ائمه، شعر و کلام موزون و قرآنی، نقوش و پارچه‌های متعدد و ... باینکه به‌سادگی در کنار هم قرار گرفته‌اند، ناهمگون و ناموزون انتخاب نشده‌اند و هرکدام مظهر حادثه‌ای است که روزگاری اتفاق افتاده است یا به باور مردم وجود داشته است. انتخاب حیواناتی مانند آهو که نماد رحم و رأفت امام رضا (ع) است و شیر که مظهر قدرت و هیبت حضرت علی (ع) است و پرندگانی که مظهر زیبایی و مظلومیت‌اند و در روز عاشورا خون‌چکان بوده‌اند، نمونه‌هایی گویا در این خصوص است.

مراسم عاشورا به‌واسطه آنکه از یک‌سو از طریق ملموس‌ترین نمادها در زندگی مردم حضور دارد و از سوی دیگر در سطح کیهان‌شناختی و جهان‌بینی نیز مرکزیت و اهمیت کلیدی خاص خودش را دارد، مهم‌ترین زمینه شکل‌گیری نمادهای مقدس را برای مردم تأمین می‌کند. چراکه به‌واسطه تسری در زندگی روزمره، جریان عادی زندگی مردم را معنادار می‌کند؛ لذا مؤمنی که حتی خوردن آب را نیز با گفتن «السلام علیک یا ابا عبدالله» وجه قدسی می‌بخشد، زندگی روزمره اقدسی خودش را به‌واسطه حضور این نمادهای قدسی معنای عمیق‌تری می‌بخشد.

مراسم عاشورا از طریق قراردادن رنج در یک زمینه معنی‌دار، انسان را با آن تطبیق می‌دهد و با فراهم آوردن شیوه‌های خاصی از کنش می‌کوشد رنج را از این طریق قابل‌فهم سازد. توانایی انسان در فهم رنج در واقع به معنای توانایی پذیرش و تحمل آن است. شرکت در مراسم عزاداری، در ساده‌ترین و درعین‌حال گسترده‌ترین وجه ممکن، تقدس را به درون زندگی سرشار از فشار و ناکامی عزاداران تزریق می‌کند، تا هم نظم زندگی را برای آن‌ها تعبیر و تفسیر کند و هم حوادث رنج‌آلود را برای آن‌ها قابل‌تحمل سازد و هم اینکه با امید، روزهایی آرام و بدون رنج را نوید دهد.

1-1-4. آیین‌های عزاداری اقوام آذری و لر مقیم تهران

آذری‌زبان‌ها همیشه در مراسم عزاداری ماه محرم به‌طور ویژه شرکت می‌کنند و بر خود یک وظیفه می‌دانند در ماه محرم همه کارهای خود را کنار گذاشته فقط به فکر مراسم عزاداری هستند. شیوه‌های خاصی هم دارند؛ مثلاً علاقه شدید آن‌ها و ارادت خاص به حضرت ابوالفضل (ع) زبانزد همه است.

آنچه جلب‌توجه می‌کند سبک‌هایی چون شاه حسین و سبک خاص عزاداری است، مداحی با ادبیات خاص و پر مغز استفاده می‌شود و مردم هم با حرارت و شوق و حس و حال حسینی عزاداری می‌کنند.

پیوند اعضای هیئت با فعالیت‌های اقتصادی آن‌ها در محیط کار و بازار و اقتصادی. پیوند اعضای هیئت با فضای فرهنگی محیط خانوادگی آن‌ها، پیوند اعضای هیئت با محیط اجتماعی و فرهنگی و اعتقادی و سیاسی آن‌ها، شور و احساس و عاطفه در عزاداری، عدم وابستگی عمده این هیئت‌ها به دستگاه‌های حکومتی در دوران مختلف، حکومتی نمودن اکثر قریب به‌اتفاق سخنرانان و مداحان این هیئت‌ها.

مهم‌ترین خصیصه عزاداری در مجالس آذری‌ها حفظ ارکان عزاداری به شیوه سنتی و به سبک قوم خود است.

آیین‌های عزاداری مردمان لرستان به‌ویژه آیین گل‌مالی، همانند آداب و رسوم اصیل مردم ایران که در گذشته برای عزاداری عزیزان خود از این شیوه‌ها استفاده می‌کردند. برپایی تکیه‌های عزاداری از شاخص‌های عزاداری لرها است، در این رسم دیرینه مردم هر محله تکیه‌ای بزرگ در محله خود دایر می‌کنند و عزاداری‌های مردم در این تکیه عزاداری برپا می‌شود.

با آغاز ماه محرم جوانان با تهیه پارچه‌های سیاه و داربست‌های فلزی به شیوه سنتی تکیه‌های عزاداری در سطح محلات مختلف دایر می‌کنند. افراد مسن‌تر نیز با آماده‌کردن ابزار عزاداری خاص این قوم همچون زنجیر، چهل چراغ، علم عزاداری و بلندگوها و طبل‌ها خود را برای عزاداری امام حسین (ع) آماده می‌کنند.

ویژگی‌های هیئت‌های عزاداری

مهم‌ترین گروه‌ها و فعالیت‌های گروهی هر محله که هنوز هم پابرجا مانده است، هیئت‌های عزاداری است. این هیئت‌ها دارای تمام خصوصیات یک گروه اجتماعی کامل هستند؛ یعنی دارای نظام تقسیم‌کار و تفکیک نقش‌های دقیق و درونی شده هستند.

البته این نظم و تفکیک کار در هیئت‌ها از همان بدو پیدایش نبوده است؛ بلکه به تدریج و به مرور زمان به صورت منسجم درآمده است که ما شاهد عینی آن به صورت هیئت‌های عزاداری امروزی هستیم.

هیئت عزاداری، تشکلی مذهبی است که برای پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)، مراسم سوگواری برگزار می‌کند. هر چند مجالس عزاداری، سابقه‌ای طولانی دارد؛ اما واژه هیئت برای نامیدن این مجالس، امری متأخر و عمرش کمی بیشتر از یک قرن است. هیئت‌های عزاداری بیشتر بر محور عزاداری برای امام حسین (ع) قرار دارند.

اعضای هیئت‌ها مجموعه‌هایی از مردم شهرها یا روستاهای آذری و لری هستند که به منظور سوگواری و روضه‌خوانی برای پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) دور هم جمع می‌شوند. هیئت به صورت مردمی اداره می‌شود و با بودجه علاقه‌مندان به پیامبر (ص) و خاندانش تشکیل می‌یابد. هیئت‌ها غالباً در طول سال فعالیت دارند و جلسات مذهبی برگزار می‌کنند؛ اما در مناسبت‌های مذهبی همچون ایام شهادت امامان، برنامه‌های ویژه‌ای دارند. بسیاری از هیئت‌ها در روز عاشورا به صورت دسته عزاداری، از حسینیه یا محله بیرون می‌آیند و به اماکن مقدس می‌روند. هر هیئت نام خاص و پرچم و علامت ویژه دارد. نام هیئت‌ها غالباً از نام امامان یا شهدای کربلا گرفته می‌شود.

مراسم هیئت چهار جزء اصلی دارد: قرائت قرآن، قرائت زیارت یا دعا، سخنرانی و روضه‌خوانی. مراسم هیئت غالباً با قرائت آیاتی از قرآن و سپس قرائت زیارت یا دعا آغاز می‌شود. پس از آن واعظ که معمولاً از روحانیان است، سخنرانی می‌کند. سخنرانی واعظ به طور معمول، حدوداً یک ساعت طول می‌کشد. موضوع سخنرانی مسائل مذهبی و اخلاقی و اجتماعی و گاه سیاسی است. سخنرانی معمولاً با روضه و ذکر مصائب اهل بیت (ع) انجام و

پس از او مداح به مرثیه‌خوانی و مداحی می‌پردازد و شرکت‌کنندگان به سینه‌زنی، زنجیرزنی و سایر آیین‌های مربوط می‌پردازند.

شباهت‌ها و تفاوت‌های آیین‌های عزاداری آذری و لر

جدول 1: شباهت‌ها و تفاوت‌ها آیین‌های عزاداری آذری و لر

مقایسه		قوم آذری	قوم لر
افتراقات	اشترکات		
قوم لر معتقدند در میان علویان طبرستان در قرن اول هجری آغاز شده است	هر دو معتقدند ریشه‌های تاریخی آیین‌های عزاداری معروف به آل‌بویه بوده آغاز شده و در سلسله صفویان پررنگ‌تر شده است	ریشه‌های تاریخی آیین‌های عزاداری ماه محرم در ایران از سلسله طاهریان که معروف به آل‌بویه بوده آغاز شده و در سلسله صفویان پررنگ‌تر شد و در انقلاب اسلامی ایران به بلوغ خود رسیده است.	ریشه‌های تاریخی آیین‌های عزاداری ماه محرم در ایران در میان علویان طبرستان در قرن اول هجری به برگزاری مراسم شهادی کربلا اقدام شد؛ اما عزاداری‌های رسمی به‌طور کامل در ایران در دوره آل‌بویه برقرار و با بهره‌گیری از نمادهای عزاداری مانند علم و پرچم سیاه و مراسم سینه‌زنی و زنجیرزنی مرسوم گردید.
قوم لر: تقویت روحیه ایثار و فداکاری در بین آحاد مردم، همبستگی و پیوستگی بین دولت و مردم	موجب وحدت، انسجام گروهی و همدلی می‌شود	انسجام و وحدت مسلمین بر مسیر الهی و حق و حق‌پرستی، تکامل زندگی و انسانیت مردم، ترویج احسان و بخشندگی، اثرگذاری روی اخلاق جمعی و اجتماعی و سیاسی، تهییج و بسیج‌های مردمی، مشارکت در برپاداشتن شعائر مذهبی، ایجاد همبستگی و همدلی و اخلاص.	موجب وحدت و انسجام گروهی می‌شود (یکی از کارکردهای این ماه شرکت در مراسم گروهی است) وحدت ملی و همدلی، باعث تقویت روحیه ایثار و فداکاری در بین آحاد مردم می‌شود، انسجام ملی دینی، موجب می‌شود که هر فرد خود را جزئی از گروه بداند و یک هویت جمعی و ناگسستگی را به وجود آورد، این آیین‌ها باعث همبستگی و پیوستگی بین دولت و مردم
قوم آذری: تکامل زندگی و انسانیت مردم، ترویج احسان و بخشندگی،			

مقایسه		قوم آذری	قوم لر
افتراقات	اشترکات		
اثرگذاری روی اخلاق جمعی و اجتماعی و سیاسی			گشته از طرفی باعث اتحاد و هماهنگی نسبی بین افراد مختلف جامعه می‌گردد، موجب ایجاد وحدت رویه و یک نقطه اتصال و وحدت در کارهای جمعی برای پیروان مذهب تشیع و عزاداری محرم دارد.
قوم لر: رفع و رجوع مشکلات	نقش مثبت و مؤثر در همبستگی و همدردی و انسجام دارد	در ایام محرم با اجتماع و تجمع در هیئت‌ها و مراکز هم سو ایجاد همبستگی می‌گردد و همبستگی و همدردی را به دنبال دارد و داشته است.	رفع و رجوع مشکلات، با یک هدف مشترک آن‌هم عزاداری، مردم همراه و همگام هستند علی‌الخصوص در دین و مذهب، باعث خواهد شد که مردم همکاری و همراه هم باشند، بهتر از آیین‌های عزاداری ماه محرم برای همبستگی و انسجام وجود ندارد، باعث محبت و دل‌بستگی و یکدلی شیعه است.
قوم لر: آیین گل‌مالی در روز عاشورا، مویه کردن، ساز و دهل (چمری) زدن	سینه‌زنی و زنجیرزنی، با زبان محلی عزاداری کردن، ارادت خاص به حضرت ابوالفضل ^(ع) ، حفظ ارکان عزاداری به شیوه سنتی	ارادت خاص به حضرت ابوالفضل (ع)، پیوند اعضای هیئت با فعالیت‌های اقتصادی آن‌ها در محیط کار و بازار و اقتصادی. عدم وابستگی عمده این هیئت‌ها به دستگاه‌های حکومتی در دوران مختلف، در صف روبروی هم می‌ایستند	آیین گل‌مالی در روز عاشورا، سینه‌زنی با زبان لری که خاص منطقه لرستان است، این آیین‌ها با زبان محلی خوانده می‌شود که ریشه تاریخی دارد، ساز و دهل سوگواری، مویه کردن، ساز و دهل (چمری) زدن و پوشیدن لباس‌های یکدست سیاه و گل‌مالی کردن آن از سایر

مقایسه		قوم آذری	قوم لر
افتراقات	اشتراکات		
		<p>در حالی که با چوب در دست مانند سربازان با یک روش خاصی چوب‌ها را حرکت می‌دهند و خواننده‌ای با ریتم خاصی اشعاری می‌خواند مانند اینکه اعلام جنگ می‌کنند، حفظ ارکان عزاداری به شیوه سنتی، سینه‌زنی عجم، دسته‌های منظم عزاداری در بازار تبریز.</p>	<p>هیئت‌ها متفاوت‌تر است، در هیئت‌های لرها از سرتاپا خود را در گل رس می‌اندازند سپس در مقابل آتش قرار گرفته و خشک می‌شوند بعد تا نماز ظهر با نوحه‌های سوزناک سینه می‌زنند.</p>
<p>قوم لر: بُعد احساسی و عاطفی و دراماتیک عاشورا، اعتقاد به داشتن اجر معنوی این مراسم</p> <p>قوم آذری: باور قلبی به حقانیت ائمه اطهار^(ع)</p>	<p>عشق به امام حسین^(ع) و خاندان ایشان، باورهای دینی و مذهبی.</p>	<p>باور و ایمان به خدا و اخلاص حضرت اباعبدالله^(ع)، باورهای دینی و مذهبی، اعتقادی که شیعیان به پیامبر اسلام^(ص) دارند، اعتقاد به اهل بیت و ایثار و شهادت، باور قلبی به حقانیت ائمه اطهار^(ع)، اعتقاد به ایمان و درستی و معصوم بودن و مظلوم بودن امامان علیه السلام، باورهای دینی و اعتقادی و احساس محبت و عاطفه و تعلق به اهل بیت^(ع)</p>	<p>عشق به امام حسین^(ع) و خاندان ایشان، باور و اعتقاد بر ظلم‌ستیزی و مظلومیت امام حسین^(ع) و یارانش و زنده نگه داشتن یاد و خاطره این شهیدان، بُعد احساسی و عاطفی و دراماتیک عاشورا، اعتقاد به داشتن اجر معنوی این مراسم وجود فطرت پاکي که خداوند در نهاد هر انسانی قرار داده است و همین بستر را فراهم می‌کند تا هر انسانی در مظلومیت حضرت سیدالشهدا تأمل داشته و مجذوب آن شود، اعتقاد به این مطلب که جز با توسل به ائمه اطهار و مأنوس شدن با آنان که از طریق حضور در محافل</p>

مقایسه		قوم آذری	قوم رُ
افتراقات	اشترکات		
			<p>مذهبی (اماکن متبرکه، هیئت‌ها و ...) محقق می‌شود، هیچ اموری از انسان حل‌وفصل نمی‌شود، اتحاد و همبستگی دینی و مذهبی، علاقه راستین به آرمان راستین بزرگ‌مردان آزادی‌خواه و ندای حق‌خواهی و ایستادگی در برابر ظلم، حق بودن امام حسین^(ع) و باور به سلوک الهی امام و سایر اهل‌بیت عصمت و طهارت^(ع)</p>
<p>قوم لر: ارادت خالصانه مردم نسبت به آن حضرت و حمایت از باورها و تلاش‌های مذهبی ایشان، معجزه‌هایی که به‌واسطه توسل به شهدای کربلا اتفاق افتاده است، شرایطی که به لحاظ تبلیغاتی صداوسیما و سایر نهادها ایجاد می‌کنند، جزئی از فرهنگ این مرزوبوم شده است.</p>	<p>علاقه خاص عموم مردم به ابا عبدالله^(ع)، فرهنگ ظلم‌ستیزی، حق‌طلبی، امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر، آزادی‌خواهی و عدالت‌خواهی</p>	<p>ایمان به خدا و توکل، علاقه خاص عموم مردم به ابا عبدالله^(ع)، گذشتن امام حسین^(ع) از جان و مال و خانواده خود برای امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر، ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و عمومی بودن این هیئت‌ها، آزادی‌خواهی، عدالت‌خواهی، عقلانیت، اخلاق، محبت و شفقت فردی و جمعی، اتحاد و یک‌دلی مردم در نتیجه برگزاری مراسم عزاداری</p>	<p>درس‌گرفتن از قیام امام حسین^(ع) و اتفاقات روز عاشورا و مظلومیت امام حسین^(ع) و اهل‌بیت او، فرهنگ ظلم‌ستیزی و حق‌طلبی و امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر و اشاعه فرهنگ مترقی انسانی است که همه اجتماعات بشری بالذات خواستار آن هستند، گفتمان مقاومت در برابر ظلم و حق‌طلبی و چهره مصمم و استوار اهل‌بیت، ارادت خالصانه مردم نسبت به آن حضرت و حمایت از باورها و تلاش‌های مذهبی ایشان، حقانیت حضرت سیدالشهدا در واقعه عاشورا، عشق و علاقه به اهل‌بیت و خاندان مطهرشان، معجزه‌هایی که به‌واسطه</p>

مقایسه		قوم آذری	قوم لر
افتراقات	اشترکات		
قوم آذری: ایمان به خدا و توکل، محبت و شفقت فردی و جمعی، اتحاد و یکدلی مردم در نتیجه برگزاری مراسم عزاداری			توسل به شهدای کربلا اتفاق افتاده است، شرایطی که به لحاظ تبلیغاتی صداوسیما و سایر نهادها ایجاد می‌کنند، مظلومیت امام حسین (ع) و انگیزه ظلم‌ستیزی این قیام است که در ابعاد فرهنگی و اجتماعی می‌گنجد، جزئی از فرهنگ این مرزوبوم شده است.
قوم لر: بنیادهای درونی و واقعی برای دوام و بقا بر پایه اصول و ارزش‌ها، فی‌نفسه وجود دارد و مرتباً باید آن را پاسداری کرد و ارتقای داد. قوم آذری: همچنان این کشتی نجات و چراغ هدایت در حال روشنگری و نجات از هرگونه اسارت طاغوت است.	ادامه خواهد داشت تا ظهور آقا امام‌زمان ان‌شاءالله، در آینده هم روزبه‌روز باشکوه‌تر خواهد شد به‌طور مثال مسیر راهپیمایی اربعین چراغ هدایت در حال روشنگری و نجات از هرگونه اسارت طاغوت است.	پیشرفت اسلام و مذهب تشیع تا زمینه‌سازی مهدویت، گسترش این آیین‌ها مانند راهپیمایی اربعین اباعبدالله، کل این مسیر پایان‌نیافتنی است در آینده هم روزبه‌روز روشن‌تر و باشکوه‌تر خواهد شد، روزبه‌روز پررونق‌تر، فعال‌تر و باعظمت بیشتر برگزار می‌گردد، علی‌رغم موانع و شرایط سخت تاریخی در برهه‌های مختلف، این مجالس به لطف خداوند و اهل‌بیت (ع) همچنان این کشتی نجات و چراغ هدایت در حال روشنگری و نجات از هرگونه اسارت طاغوت است.	ادامه خواهد داشت تا ظهور آقا امام‌زمان ان‌شاءالله، در کل این مسیر پایان‌نیافتنی است در آینده هم روزبه‌روز باشکوه‌تر خواهد شد به‌طور مثال مسیر راهپیمایی اربعین حسینی که هر سال پرشکوه‌تر از سال گذشته می‌شود، به حول و قوه الهی آینده آیین‌های مذهبی خوب و روشن است، بنیادهای درونی و واقعی برای دوام و بقای بر پایه اصول و ارزش‌هایی که ذکر شد فی‌نفسه وجود دارد و مرتباً باید آن را پاسداری کرد و ارتقای داد، روزبه‌روز پررونق‌تر، فعال‌تر و باعظمت بیشتر برگزار می‌گردد.

کارکردهای آیین‌های عزاداری

آیین‌های عزاداری همانند سایر پدیده‌های اجتماعی الزاماً دارای کارکردهایی هستند که در واقع راز ماندگاری و اثرگذاری آن‌ها را در کارکردشان می‌توان مشاهده کرد. در این تحقیق به برخی از کارکردها که در هر دو قوم مورد بررسی مشترک است پرداخته می‌شود که حاصل داده‌های فصول قبلی است. براساس قالب نظری تحقیق - نظریه کارکردگرا - ساخت‌گرایی تفسیری، برای تحلیل داده‌ها با لحاظ سه بعد ساختی، کارکردی و تفسیری موارد زیر احصا و استنباط گردید:

کارکردهای اجتماعی هیئت‌های مذهبی: هیئت‌های مذهبی از قدیمی‌ترین نهادهای مردمی و اجتماعی بوده که حول محور دوستی اهل بیت عصمت و طهارت و تعظیم شاعر دینی به‌خصوص بزرگداشت ایام شهادت حضرت اباعبدالله الحسین (ع) فعالیت می‌نمایند.

اصلی‌ترین رسالت هیئت‌های مذهبی اقامه عزاداری و سوگواری و ذکر مصیبت در شهادت حضرت سیدالشهدا و احیای فرهنگ عاشورا و انجام مذهبی و دینی است. در این خصوص آیین‌های عزاداری دو قوم مورد بررسی ابعاد و کارکرد اجتماعی مانند مشارکت عمومی، همدردی، ایجاد ارتباط و تعامل با افراد و گروه‌ها و ... مشهود بود. از دیگر کارکردهای اجتماعی مؤثر هیئت‌های مذهبی، کنترل غیرمستقیم رفتار عزاداران از برخی ناهنجاری‌ها و آسیب‌های موجود اجتماعی است. در این آیین‌ها به لحاظ تعظیم شاعر دینی در ماه محرم، عمده شرکت‌کنندگان از برخی انحرافات اجتماعی دوری می‌جویند، حتی بزهکاران، مجرمین، مفسده‌جویان نیز بعضاً در این ایام از فعالیت‌های غیراخلاقی انسانی و انحراف‌آمیز خود کاسته و به این آیین‌ها روی می‌آورند.

کارکرد عاطفی: در واقع وحدت و انسجام روانی - عاطفی که در نتیجه این همگرایی و همدردی در کنش‌های افراد شرکت‌کننده در عزاداری‌ها به وجود می‌آید.

باتوجه به نظر رادکلیف براون در خصوص کارکردهای رسوم سوگواری که می‌گوید: «هریک از آداب و رسومی که به اجرا آورده می‌شوند تبیینی از حالت عاطفی ذهن است که دو یا تعداد بیشتری از مردم در آن سهیم‌اند؛ مثل گریستن که نشان‌دهنده احساسات همبستگی

است. رسوم و اعمال اجرا شده به احساس تعهد و الزام با آنها همبستگی دارد. به سخن دیگر رعایت وظایف و تکالیفی است که اشخاص باید در فرصت‌های معین آن را به‌جا آورند. هر یک از اعمال و رسوم با در نظر گرفتن قوانین بنیادی تنظیم‌کننده زندگی عاطفی موجودات بشری تبیین می‌شوند. از این رو باید آن‌ها را به‌عنوان یک واقعیت پذیرفت^(۱) ابراز احساس و عاطفه با خلوص بالا در هریک از هیئت‌های دو قوم آذری و لر کاملاً عینی و مشهود است. همچنین، نقش زن در نهضت کربلا به‌طور واضح در مجالس و سخنرانی‌های حسینی یا تنها به برخی از زنان مانند حضرت زینب^(س)، سکینه یا رباب پرداخته و نام می‌برند که برای غنی‌سازی بار عاطفی عزاداری استفاده می‌کنند. کارکرد سیاسی تعزیه: در محتوای آیین‌های عزاداری به ظلم و ستمگری یزید و یارانش و مظلومیت و بزرگواری امام حسین^(ع) و یاران آن حضرت به‌عنوان نمادهای ظلم و عدالت پرداخته و گاهی به نمونه‌ها و مصداق‌های عینی نیز اشاره می‌شود و شرح حوادث و مصائبی که بر امام حسین^(ع) و یارانش وارد آمده بود به‌صورت وسیله و ابزاری برای ذکر مصائب و تلخی‌های زندگی روزمره مردم تحت ستم مورد استفاده قرار می‌گیرد. این وضعیت موجب افشاگری و روشنگری مواردی همچون معرفی ویژگی‌های حکام ظالم، آگاه بخشی عزاداران مردم برای مبارزه با حاکمان ظالم، آگاهی‌بخشی نسبت به ظرفیت و توان‌های اجتماعی مبارزه، شناخت نقاط فرهنگی-اجتماعی عزاداران، توجه به انسجام و تشکل‌های سیاسی و الگوسازی مبارزین و شخصیت‌های این عرصه برای نسل جدید و در مجموع یک نوع آموزش سیاسی عمومی انجام می‌شود.

کارکرد آموزشی و پرورشی تعزیه: از لحاظ بُعد پرورشی آیین‌های عزاداری دو قوم مدنظر، می‌توان رعایت نزاکت اخلاقی، احترام متقابل عزاداران و پرهیز از محرمات و اشتها به کنش‌های مثبت و هنجارمندی اشاره نمود. بر این اساس جنبه‌های آموزشی قبل از اجرای برنامه آیین‌های عزاداری، تمرین حرکات و اشعار و رفتارهای جمعی و گروهی و رعایت آداب و وجهه مذهبی مدنظر در حین انجام برنامه‌ها با وجود تفاوت‌های قومی به‌طور مشترک نیز به چشم می‌خورد.

کارکردهای هنری تعزیه: تعزیه حرکات نمایشی است که با نمایش‌های دیگر چندان قابل‌قیاس نیست و این خصیصه از ویژگی آن ناشی می‌شود. عناصری که در کارکرد هنری نقش مشهود است؛ نقل و روایت اشعار، حرکات موزون و مناسب، لباس مشکی، ابزار و ادوات رزمی، رنگ‌ها، طراحی و نقاشی، موسیقی، اشک، ناله، فغان، فریاد، سکوت از این قبیل است. تکرار و بازگویی مجدد واقعه کربلا با استفاده از ادبیات، نقاشی، شعر و موسیقی بعد هنری آن را کاملاً نشان می‌دهد. این وضعیت در هیئت‌های هر دو قوم مورد بررسی مشاهده شد.

کارکرد روانی تعزیه: ایجاد ارتباط درونی و روانی حوادث عاشورا با احساسات روحی عزاداران دو قوم به‌صورت ناله، گریستن، فریاد، لعن و نفرین، دست‌برسر و صورت زدن و ابراز انزجار و تنفر نسبت به دشمنان و قاتلان امام حسین (ع) و یاران آن حضرت، حاکی از پیوستگی روحی و روانی عزاداران با موضوع عزاداری ماه محرم است. این جذبه و شیفتگی موجبات آرامش روحی و تهذیب روانی کنشگران نیز می‌گردد.

کارکرد اقتصادی عزاداری: بسیاری از مؤلفه‌های عرصه اقتصاد از تولید، توزیع، فروش، تخفیف، مصرف و ... در عزاداری‌ها کاملاً مشهود است طوری که میزان مصرف مواد غذایی، کالاهای هنری، پوشاک (عمدتاً مشکی و سبز) چندبرابر می‌شود. مواد غذایی به لحاظ میهمانی‌ها و نذورات نیز سیر صعودی چندبرابر یافته و در واقع می‌توان گفت که عزاداری‌ها یک رونق اقتصادی هرچند کوتاه‌مدت ایجاد می‌کنند.

مفهوم بندی و مضامین

جدول 2: مفهوم بندی و مضامین آیین‌های عزاداری آذری و لر

تحلیل مضمون	
مفاهیم	مضامین
ایجاد همبستگی جمعی از طریق مشارکت در مراسم گروهی	وحدت و انسجام اجتماعی
تقویت هویت مشترک شیعی در عین حفظ تنوع قومی	
کاهش شکاف‌های اجتماعی بین دولت و مردم	

تحلیل مضمون	
مفاهیم	مضامین
انتقال ارزش‌های دینی از طریق نمادها و آیین‌ها	کارکردهای فرهنگی نمادین
حفظ میراث فرهنگی اقوام از طریق آیین‌های خاص (مانند گل‌مالی در لرها و تشت‌گذاری در آذری‌ها)	
تلفیق عناصر قومی و مذهبی در آیین‌های عزاداری	
آموزش مبارزه با ظلم از طریق بازنمایی قیام عاشورا	کارکردهای سیاسی
ایجاد وحدت سیاسی در برابر تهدیدات خارجی	
نقد قدرت از طریق اشاره به ظلم یزید و درعین‌حال پرهیز از مواجهه مستقیم با حکومت	
رونق اقتصادی موقت در ایام محرم (افزایش تولید و مصرف کالاهای مذهبی)	کارکردهای اقتصادی
گردش مالی قابل‌توجه در زمینه‌های مختلف مربوط به عزاداری	
اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم در این ایام	
تخلیه هیجانات از طریق آیین‌های سوگواری	کارکردهای روانی - عاطفی
ایجاد آرامش روانی از طریق مشارکت در مراسم مذهبی	
تقویت روحیه جمعی و کاهش احساس تنهایی	
انتقال ارزش‌های اخلاقی به نسل‌های جدید	کارکردهای آموزشی پرورشی
آموزش غیرمستقیم تاریخ و معارف دینی	
تقویت روحیه ایثار و فداکاری	

آیین‌های عزاداری محرم در بین اقوام آذری و لر مقیم تهران، در عین اشتراک در اصول کلی، دارای تنوع و ویژگی‌های قومی خاص هستند. این آیین‌ها کارکردهای چندگانه اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و روانی داشته و نقش مهمی در حفظ هویت قومی و ایجاد انسجام اجتماعی ایفا می‌کنند. توجه به این تنوع قومی در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و مذهبی می‌تواند به تقویت همبستگی ملی و وحدت اسلامی کمک کند.

یافته‌های کمی

آمار توصیفی متغیرهای زمینه‌ای:

جنسیت	فراوانی	درصد فراوانی
مرد	186	52
زن	198	48

براساس اطلاعات به‌دست‌آمده، 52 درصد از پاسخ‌گویان مرد و 48 درصد زن بوده‌اند که بیشترین فراوانی مربوط به مردان است.

سن	فراوانی	درصد فراوانی
29-20	95	25
39-30	127	33
49-40	105	27
50 سال و بالاتر	57	15

براساس اطلاعات به‌دست‌آمده، بیشترین فراوانی گروه سنی نیز مربوط به پاسخ‌گویان 39-30 ساله با 33 درصد فراوانی‌ها است.

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی
کاردانی و پایین‌تر	124	32
کارشناسی	153	40
کارشناسی ارشد	72	19
دکتری و بالاتر	35	9

براساس اطلاعات به‌دست‌آمده، بیشترین فراوانی مربوط به پاسخ‌گویان دارای مدرک کارشناسی با 40 درصد فراوانی‌ها است.

2-4. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

به‌منظور سنجش امنیت اجتماعی براساس پرسش‌نامه محقق‌ساخته، تعداد 15 سؤال توزیع و اطلاعات جمع‌آوری شده است که نتایج آمار توصیفی به شرح جدول زیر است:

جدول 3: شاخص‌های توصیفی متغیر امنیت اجتماعی

متغیرها	تعداد سؤالات	میانگین	انحراف معیار	کمینه	بیشینه
امنیت جانی	6	3/53	0/523	1/95	5/00
امنیت مالی	5	3/12	0/447	2/11	5/00
روانی	4	3/21	0/213	2/15	5/00
جمع‌بندی	15	3/28	----	----	----

توصیف: با توجه به نتایج آمار توصیفی مؤلفه امنیت جانی با کسب میانگین نمره (3/53)، امنیت روانی با میانگین نمره (3/21) و امنیت مالی با میانگین نمره (3/12) در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند و همگی در سطح متوسط رو به بالایی هستند. همچنین در جمع‌بندی نهایی میزان میانگین نمره متغیر امنیت اجتماعی می‌توان گفت این متغیر با میانگین نمره (3/28) در حد متوسط رو به بالایی است.

3-4. آزمون فرضیه تحقیق

فرضیه اول: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لُر) بر امنیت جانی در شهر تهران تأثیرگذار است.

به‌منظور بررسی میزان تأثیرگذاری آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لُر) بر امنیت جانی در شهر تهران از رگرسیون خطی استفاده شده است. پس از اجرای دستور رگرسیون نتایج به شرح زیر به دست آمده است:

جدول 4: خلاصه مدل b

مدل	ضریب همبستگی (R)	مربع ضریب همبستگی	میزان ضریب همبستگی (R) تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
1	a0/389	0/151.	0/150	0/524
a. Predictors: (Constant): آیین عزاداری				
b. Dependent Variable: امنیت جانی				

جدول بالا خلاصه مدل را نشان می‌دهد. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها 0/389 بوده که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل و متغیر وابسته تحقیق همبستگی متوسطی وجود دارد. اما مقدار ضریب تعدیل شده (R^2) که برابر با 0/150 است که نشان می‌دهد 15 درصد از کل تغییرات امنیت جانی را آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) تبیین می‌کند. بنابراین در مجموع می‌توان گفت 15 درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیر مستقل پیش‌بینی (برآورد) می‌گردد.

جدول 5: آنالیز واریانس یک‌طرفه

مدل	جمع مربعات	درجه آزادی (df)	میانگین مربعات	آزمون (F)	سطح معنی‌داری (sig)	
1	رگرسیون	15/564	1	2/456	3/287	b0/000.
	باقی‌مانده‌ها	106/746	383	1/338		
	جمع	122/310	384			
a. Predictors: (Constant): آیین عزاداری						
b. Dependent Variable: امنیت جانی						

با توجه به معنی‌داری مقدار آزمون F (3/287) در سطح خطای کوچک‌تر از 0/01، می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق، مرکب از متغیر مستقل و یک متغیر وابسته مدل نسبتاً خوبی بوده و مجموع متغیر مستقل می‌تواند تغییرات وابسته را تبیین کند. فرضیه دوم: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت روانی در شهر تهران تأثیرگذار است.

به‌منظور بررسی میزان تأثیرگذاری آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت روانی در شهر تهران از رگرسیون خطی استفاده شده است. پس از اجرای دستور رگرسیون نتایج به شرح زیر به‌دست آمده است:

جدول 6: خلاصه مدل رگرسیون

مدل	ضریب همبستگی (R)	مربع ضریب همبستگی	میزان ضریب همبستگی (R) تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
1	0/412	0/169	0/171	0/639
a. Predictors: (Constant): آیین عزاداری				
b. Dependent Variable: امنیت روانی				

جدول بالا خلاصه مدل را نشان می دهد. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها 0/412 بوده که نشان می دهد بین متغیر مستقل و متغیر وابسته تحقیق همبستگی متوسطی وجود دارد؛ اما مقدار ضریب تعدیل شده (R^2) که برابر با 0/171 است نشان می دهد 17 درصد از کل تغییرات امنیت روانی را آیین های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) تبیین می کند. بنابراین در مجموع می توان گفت 17 درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیر مستقل پیش بینی (برآورد) می گردد.

جدول 7: آنالیز واریانس یک طرفه

مدل	جمع مربعات	درجه آزادی (df)	میانگین مربعات	آزمون (F)	سطح معنی داری (sig)	
1	رگرسیون	15/222	1	2/669	3/448	b0/000.
	باقی مانده ها	106/326	383	1/338		
	جمع	122/548	384			
a. Predictors: (Constant): آیین عزاداری						
b. Dependent Variable: امنیت روانی						

با توجه به معنی داری مقدار آزمون F (3/448) در سطح خطای کوچک تر از 0/01، می توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از متغیر مستقل و یک متغیر وابسته مدل نسبتاً خوبی بوده و مجموع متغیر مستقل می تواند تغییرات وابسته را تبیین کند.

فرضیه سوم: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت مالی در شهر تهران تأثیرگذار است. به‌منظور بررسی میزان تأثیرگذاری آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت مالی در شهر تهران از رگرسیون خطی استفاده شده است. پس از اجرای دستور رگرسیون نتایج به شرح زیر به‌دست آمده است:

جدول 8: خلاصه مدل رگرسیون - خلاصه مدل b

مدل	ضریب همبستگی (R)	مربع ضریب همبستگی	میزان ضریب همبستگی (R) تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
1	a0/309	0/095.	0/097	0/147
a. Predictors: (Constant): آیین عزاداری				
b. Dependent Variable: امنیت مالی				

مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها 0/309 بوده که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل و متغیر وابسته تحقیق همبستگی متوسطی وجود دارد؛ اما مقدار ضریب تعدیل شده (R^2) که برابر با 0/095 است نشان می‌دهد 9 درصد از کل تغییرات امنیت مالی را آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) تبیین می‌کند. در مجموع می‌توان گفت 9 درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیر مستقل برآورد می‌گردد.

جدول 9: آنالیز واریانس یک‌طرفه - آنالیز واریانس یک‌طرفه a

مدل	جمع مربعات	درجه آزادی (df)	میانگین مربعات	آزمون (F)	سطح معنی‌داری (sig)	
1	رگرسیون	15/102	1	2/162	3/325	b0/000.
	باقی‌مانده‌ها	106/723	383	1/555		
	جمع	122/852	384			
a. Predictors: (Constant): آیین عزاداری						
b. Dependent Variable: امنیت مالی						

با توجه به معنی‌داری مقدار آزمون $F(3/448)$ در سطح خطای کوچک‌تر از $0/01$ ، می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از متغیر مستقل و وابسته مدل نسبتاً خوبی بوده و مجموع متغیر مستقل می‌تواند تغییرات وابسته را تبیین کند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

آیین‌های عزاداری محرم به‌عنوان یکی از بارزترین جلوه‌های فرهنگی - مذهبی ایران، نقشی چندبُعدی در حیات اجتماعی ایفا می‌کنند. این مناسک، فراتر از ابعاد عبادی، به‌عنوان سازوکاری برای تنظیم روابط اجتماعی، تقویت همبستگی و بازتولید ارزش‌های جمعی عمل می‌کنند. باین‌حال، تأثیر این آیین‌ها بر «امنیت اجتماعی»، به‌ویژه در سه بُعد جانی، روانی و مالی، تاکنون کمتر مورد مطالعه نظام‌مند قرار گرفته است. امروزه، با توجه به چالش‌های نوظهور اجتماعی مانند گسست‌های قومی، ناامنی‌های اقتصادی و بحران‌های روانی ناشی از مدرنیته، این پرسش اساسی مطرح می‌شود که آیا هیئت‌های مذهبی و آیین‌های جمعی محرم می‌توانند به‌عنوان نهادهای مدنی غیررسمی، در تأمین امنیت پایدار جامعه مؤثر باشند؟ از سویی، شواهد نشان می‌دهد این آیین‌ها با ایجاد شبکه‌های حمایتی، کاهش تنش‌ها و تقویت سرمایه اجتماعی، می‌توانند امنیت روانی و جانی را ارتقا دهند. از سوی دیگر، احتمال دارد برخی کارکردهای سنتی (مانند هزینه‌های سنگین نذورات) به ناامنی مالی دامن بزنند.

براساس یافته‌های این پژوهش آیین‌های عزاداری محرم با ایجاد انسجام اجتماعی و تقویت هویت جمعی، تأثیر چندبُعدی بر امنیت اجتماعی دارد. از یک‌سو، این مناسک با کاهش تنش‌های قومی و افزایش نظارت مردمی، امنیت جانی را از طریق کنترل غیررسمی رفتارها بهبود می‌بخشند. از سوی دیگر، با ایجاد حمایت روانی و تخلیه هیجانی در قالب سوگواری مشترک، به امنیت روانی جامعه کمک می‌کنند و تاب‌آوری افراد را در برابر بحران‌ها افزایش می‌دهند. همچنین، نذورات و کمک‌های مالی در هیئت‌ها، هرچند مقطعی، تا حدی به امنیت مالی گروه‌های آسیب‌پذیر یاری می‌رسانند. باین‌حال، این تأثیرات نیازمند مدیریت هوشمندانه است تا از تبدیل شدن تجمعات بزرگ به چالش امنیتی یا وابستگی اقتصادی به مناسک مذهبی جلوگیری شود. در مجموع، آیین‌های محرم در صورت تلفیق با برنامه‌ریزی

اجتماعی، می‌توانند به‌عنوان عاملی پیشگیرانه در خدمت امنیت پایدار جامعه قرار گیرند. همان‌طور که اشاره شد، امنیت مصداق بارز ایمان است که تبلور ایمان را باید در عمل صالح مشهود دانست؛ چراکه جلوه اطاعت خداوند در امنیتی نمایان است که مبتنی بر اطاعت خداوند باشد. با پایداری امنیت در ساحت‌های فردی و اجتماعی، می‌توان آزادی و حریم آن را در ابعاد گوناگون محترم دانست. انسان برای رسیدن به‌عنوان مستخلف، زمانی می‌تواند از حق آزادی برخوردار باشد که از حریم خداوند خروج نکند؛ چراکه فردگرایی و توجه به مطامع و خواسته‌های شیطانی به‌عنوان اصل اساسی آزادی منفی، روایت‌گر انسان مستقل و عاری از هرگونه ضابطه‌ای است که مبتنی بر آن خواست فردی تبدیل به محور تعیین‌کننده آزادی‌های بشر می‌شود. در این صورت تکیه به طبع استخدام‌گر بشر، امری است که حیات فردی و اجتماعی انسان را متضرر و استبدادی می‌کند؛ بنابراین انسان زمانی از نظام استبدادی و ضرر رسان به دیگران رهایی می‌یابد که حق آزادی را در حریم الهی نهادینه سازد؛ موضوعی که امنیت قرآنی به‌عنوان مصداق ایمان، ضمن دفاع از آزادی‌های الهی، انسان را در زیست انسانی متعاون و به‌دوراز تعدی، بهره‌مند می‌سازد. همچنین یافته‌ها به‌وضوح نشان می‌دهد که این آیین‌ها نه تنها به‌عنوان یک پدیده مذهبی، بلکه به‌عنوان یک سرمایه اجتماعی قوی و ابزار انسجام‌بخش در سطح جامعه عمل می‌کنند و تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی بر تقویت ابعاد مختلف امنیت اجتماعی دارند. در خصوص تأثیر بر امنیت جانی می‌توان گفت آیین‌های محرم از طریق تقویت همبستگی اجتماعی، کنترل غیرمستقیم رفتارها و کاهش ناهنجاری‌ها به افزایش امنیت جانی کمک می‌کنند. نتایج رگرسیون نشان می‌دهد که 15٪ از تغییرات امنیت جانی توسط این آیین‌ها تبیین می‌شود. حضور گسترده مردم در فضاهای عمومی و نظارت خودجمعی ناشی از آن، موجب کاهش جرائم و افزایش احساس امنیت فیزیکی می‌شود. در خصوص تأثیر بر امنیت روانی می‌توان گفت این آیین‌ها با ایجاد فضای عاطفی مشترک، تخلیه هیجانی و تقویت معنویت، به افزایش آرامش روانی و کاهش تنش‌های فردی و اجتماعی منجر می‌شوند. 17٪ از تغییرات امنیت روانی شرکت‌کنندگان توسط مشارکت در این مراسم تبیین شده است. همچنین، ایجاد امید و انسجام عاطفی ناشی از روایت عاشورا،

به مقابله با احساس ناامنی روانی کمک می‌کند. در باب تأثیر بر امنیت مالی می‌توان عنوان نمود که اگرچه تأثیر این آیین‌ها بر امنیت مالی کم‌تر است (9٪)؛ اما از طریق رونق اقتصادی موقت، اشتغال‌زایی و گردش مالی در بخش‌های مرتبط مانند تولید صنایع دستی، پوشاک و مواد غذایی، به ثبات نسبی اقتصادی در دوره محرم کمک می‌کنند. در خصوص نقش کلیدی انسجام اجتماعی و فرهنگی می‌توان عنوان کرد آیین‌های محرم با ایجاد هویت جمعی مشترک، تقویت ارزش‌های دینی و اخلاقی و کاهش شکاف‌های قومی و اجتماعی، بستری برای ارتقای امنیت اجتماعی فراهم می‌کنند. این آیین‌ها همچنین از طریق آموزش غیرمستقیم مبارزه با ظلم و تقویت روحیه مقاومت، امنیت فرهنگی و اجتماعی جامعه را در برابر تهدیدات داخلی و خارجی افزایش می‌دهند. در نهایت می‌توان گفت آیین‌های عزاداری محرم در میان اقوام آذری و لر، به‌عنوان یک نهاد اجتماعی غیررسمی، کارکردهای چندبُعدی داشته و نقش بسزایی در ایجاد، حفظ و تقویت امنیت اجتماعی ایفا می‌کنند. این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری فرهنگی بر این آیین‌ها و تقویت نقش هیئت‌های مذهبی به‌عنوان نهادهای مردمی، می‌تواند به‌عنوان یک راهبرد مؤثر در سیاست‌گذاری‌های امنیت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد. این نتیجه‌گیری نشان می‌دهد که آیین‌های محرم تنها یک مراسم مذهبی نیستند، بلکه ابزاری کارآمد برای مدیریت اجتماعی و تقویت امنیت در ابعاد مختلف هستند.

پیشنهادهای پژوهش

باتوجه به تأثیرگذاری برگزاری عزاداری‌های امام حسین (ع) در ماه محرم پیشنهاد می‌گردد به‌منظور ارتقای امنیت اجتماعی در بین مردم نسبت به برنامه‌ریزی دقیق توسط نهادهای دولتی و مرتبط با عزاداری‌های ماه محرم برای برگزار منظم و دقیق مراسم عزاداری‌ها اقدام گردد و هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی کشور به‌منظور برگزار این مراسم‌ها صورت پذیرد. همچنین از ظرفیت رسانه ملی به‌منظور شناساندن آدام و رسوم و مناسب اقدام ایرانی به‌ویژه لر و آذری با پخش مراسم‌ها و ساخت فیلم‌ها اقدام شود تا بتوان تأثیرگذاری مناسبی را بر امنیت اجتماعی بر جای گذاشت.

فهرست منابع

- آرون، جیمز (1363). *نظریه‌های جامعه‌شناسی دین*، ترجمه رضا فرهودی، تهران: انتشارات زعیم.
- الیاده، آیدین (1395). *هنر ایرانی با الهام عناصر دینی و مذهبی*، تهران: انتشارات بنیاد احمدی.
- اسلامی، رضا (1398). *محرم و تاب‌آوری اجتماعی*، چاپ اول، تهران: انتشارات بوستان احمدی.
- پولادی، مهدی (1393). *عزاداری و مراغه*، قم: انتشارات آل علی (ع).
- توسلی، غلامعباس (1380). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: انتشارات ققنوس.
- حسینی، مجید (1402). *اقتصاد ندر و تأثیر آن بر امنیت معیشتی*، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، تهران.
- رضایی، جلال (1400). *زمینه‌های اجتماعی تعزیه و تئاتر در ایران*، تهران: نشر مرکز.
- رضوی‌زاده، علی؛ فرید پور، داوود؛ جعفری، محمد (1403). *نقش هیئت‌های مذهبی در انسجام اجتماعی*، چاپ اول، مشهد: انتشارات آستان رضوی.
- فیاض، رضا؛ رحمانی، علی (1395). *نقش باورهای دینی در مدنیت*، تهران: انتشارات راه فردا
- کلابی، سید داوود (1400). *واقعه عاشورا از دیدگاه مستشرقان*، تهران: انتشارات مصباح‌الهدی.
- کوزر، لوئیس (1370). *اندیشه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: انتشارات مهکامه.
- گیدنز، آنتونی (1388). *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی
- گیدنز، آنتونی (1401). *پیامدهای مدرنیته*، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ سوم، تهران: انتشارات مرکز.
- محسنی، رضاعلی؛ طاهری، سلیمان (1398). *میزان احساس امنیت عمومی و تعیین عوامل مؤثر بر آن در استان مازندران*. فصلنامه امنیت ملی، دوره 9، شماره 34، 245-275.
- مرتضوی، مهدی (1390). *تحلیل کارکردهای ارتباطی نمادهای عاشورایی در ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قرآن و حدیث - دانشکده علوم حدیث قم.
- نویدنیا، جمشید (1388). *ادبیات نمایشی در ایران*، تهران: توس.

References

- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2006). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday,edi University.
- Gerrtez, Gustav, (2019) *Religious Symbolism And Social Change: The Drama Of Husain*, Dissertation, Washington University.
- Hameltoon, K (2018)., *Husayn And Zaynab: Models For Social And Political Movements In Modern Iran*, Thesis.